

Nečas, Ctibor

Počátky územní expanze Živnobanky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1985, vol. 34, iss. C32, pp. [81]-92

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102470>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

CTIBOR NEČAS

POČÁTKY ÚZEMNÍ EXPANZE ŽIVNOBANKY

Živnobanka byla nejstarší českou obchodní bankou, která vznikla jako peněžní ústředí českých záložen. České záložny patřily k drobným peněžním družstvům, poskytujícím různé druhy úvěrů rolníkům, řemeslníkům a jiným malovýrobčům. Cedulový ústav však odmítal eskontovat záloženské směnky, a proto se zrodila velmi záhy myšlenka sáhnout ke kooperaci a svépomoci.

Z podnětu královéhradecké a přerovské záložny sešel se 25.–27. září 1865 v Praze první sjezd česko-moravských záložen, na kterém se mj. projednávala otázka zřízení společné ústřední organizace. Navrhovaná ústředna neměla pouze soustřeďovat přebytky záložen, ale současně opatřovat záložnám prostředky pro jejich úvěrování. Nešlo tu tedy jenom o to, aby byla vytvořena jakási ústřední záložna, ale také o založení podnikatelského peněžního ústavu, který by byl eskontérem jednotlivých záložen a jehož žiro by záloženským směnkám umožnilo přístup do portefeuilleu Rakousko-uherské banky.¹

Proto bylo nakonec přijato sjezdové usnesení, aby byl projekt realizován pod firmou obchodní banky a ve formě akciové společnosti. Zvolenému ústřednímu výboru česko-moravských záložen bylo uloženo navrhnout text stanov a požádat o jejich úřední schválení. Přípravné práce však zpočátku zpomalovala malá ochota záložen k upisování akcií a nepříznivé bylo i celkové politické ovzduší, vyvolané prusko-rakouskou válkou. S oběma překážkami se dovedl vyrovnat teprve reorganizovaný ústřední výbor, jehož zvláštní komise vypracovala návrh stanov a předložila jej vládě ke schválení spolu se žádostí o koncesi.

Po vleklém řízení a vyžádaných formálních doplňcích ministerstvo vnitřní schválilo návrh stanov a povolilo zřídit banku výnosem z 25. října 1868, který byl intimován rozhodnutím policejního ředitelství v Praze 4. listopadu 1868. Mezitím bylo záložnami upsáno akcií za 800 000 zl. a zbylé akcie v nominální částce 200 000 zl. byly vyloženy k veřejné sub-

¹ J. Schreyber, *Dějiny svépomocných záložen českých*, Praha 1892, s. 53 an.

skripci. Ihned po jejím zdárném provedení se konala 8. prosince 1868 valná hromada, na níž byla ustavena Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze.²

Podle schválených stanov mohla banka eskontovat směnky, poskytovat zajištěný úvěr, provozovat bankovní komisionářství, povolovat běžný účet, reeskontovat směnky, přijímat vklady a vydávat na ně zúročitelné vkladní poukázky, zprostředkovávat daňový úvěr, rozhodovat o užívání záložního fondu v podniku, poskytovat půjčky, zálohy a úvěry na zboží, suroviny a jiné movité a nemovité zástavy a obstarávat jejich komisionářský kup a prodej a konečně sjednávat půjčky jednotlivcům, obcím, okresům a jiným právním osobám.³ Tento okruh bankovních obchodů byl brzy rozšířen udělením oprávnění přijímat i vklady na zúročitelné vkladní knížky, což bylo podmíněno povinností uveřejňovat měsíční výkazy o vkladech.

Do obchodního rejstříku byla Živnobanka zapsána 14. ledna 1869 a jako první ředitel byl evidován 21. ledna 1869 Slovák Pavol Kuzmány, dosavadní vrchní účetní C. k. priv. ústavu pro úvěr pozemkový ve Vídni.⁴

Akciový kapitál, stanovený původně na 1 000 000 zl., byl rozdělen na 5000 akcií po 200 zl. První splátka po 50 zl. na kus byla stanovena na 1. března 1869, kdy také Živnobanka zahájila svou činnost, druhá splátka za patnáct dní. Zpočátku se tedy pracovalo se splaceným kapitálem 500 000 zl. Další prostředky si banka neopatřovala doplatkem na upsanou první emisi, nýbrž vydávala vedle částečně splacených původních akcií vždy akcie nových emisí, které byly opět spláceny jenom zčásti. Takto se usnesla už první mimořádná valná hromada r. 1869 na zvýšení akciového kapitálu z 1 000 000 zl. na 2 000 000 zl. vydáním 5000 akcií po 200 zl., řádná valná hromada r. 1871 na zvýšení akciového kapitálu ze 2 000 000 zl. na 3 000 000 zl. vydáním 5000 kusů akcií po 200 zl. a mimořádná valná hromada r. 1871 na zvýšení akciového kapitálu ze 3 000 000 zl. na 10 000 000 zl. vydáním 35 000 kusů akcií po 200 zl., vždy se splátkou 50 0/0.⁵

Těžiště obchodní politiky spočívalo zpočátku v eskontu směnek, který byl organizován prostřednictvím úvěrních spolků nebo přímo na účet akcionářů. Bezprostředně po zahájení činnosti utvořila Živnobanka úvěrní spolek založený a úvěrní spolek soukromníků, jejichž členové ručili navzájem za ztráty pojišťovacími fondy, na které přispívali 5 0/0 povoleného úvěru. Eskont úvěrních spolků, v němž byly záloženské směnky ke směnkám soukromníků v poměru 1:4, vyjadřoval trvale vzestupnou tendenci, kdežto na účet akcionářů bylo eskontováno jen potud, pokud neměly úvěrní spolky dostatek vhodného materiálu.⁶

² Vznik Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze. In: Živnostenská banka v Praze 1896—1918, Praha 1919, s. 1—5.

³ Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze, Praha 1869.

⁴ K. Merunka, V. Urban, Podnikové archivy Státní banky československé v Praze, Praha 1967, s. 74.

⁵ Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze, Praha 1896, hlava II.

⁶ Úvěrní spolek založený sdružoval celkem 111 česko-moravských záložních, kdežto úvěrní spolek soukromníků měl celkem 357 podílníků — Zpráva jednatelská pro Čechy a Moravu v Praze za r. 1869, Praha 1870, nestr.

Na eskontu směnek banka opatrně setrvala prakticky jen v prvním roce své činnosti a po jeho uplynutí přistupovala i k dalším statutárním bankovním obchodům, kde začala věnovat pozornost zejména spojení s cukrovary a vyvíjet i vlastní podnikatelskou iniciativu na tomto poli.

R. 1870 převzala daňovou záruku za 18 cukrovarů do celkové výše 774 605,32 zl. a uzavřela komisionářské smlouvy s 5 cukrovary na prodej jejich výrobků a poskytnutí krytého úvěru; v souvislosti s tímto komisionářstvím zřídila i zvláštní oddělení pro prodej zboží. Současně položila i počátek zakladatelské činnosti, resp. přímé účasti na podnicích, když bylo usneseno zúčastnit se na konsorciu dráhy Praha—Duchcov a přistoupit mezi zakladatele vzájemně pojišťovací banky Slavie.⁷

Snaha po rozšíření věcné i místní působnosti se projevila nejvýrazněji na valné hromadě 3. března 1872 podáním návrhu na rozsáhlé změny stanov.

Podle tohoto návrhu byl článek o statutárních obchodech banky rozšířen o nový odstavec, který opravňoval zřizovat, provozovat a přejímat ve správu průmyslové, baňské a jiné podniky, jmenovitě železniční, plavební a další dopravní podniky. Naproti tomu článek o zřizování pobočných ústavů měl být nahrazen zcela novým zněním: „Banka Živnostenská může zřizovati filiálky a jednatelstva v celé říši rakousko-uherské, však v zemích koruny uherské teprv, když se jí dostane potřebného povolení od tamních úřadů, aneb svěřovati činnost jich záložnám, s nimiž se o to byla dříve smluvila.“⁸ Kromě toho byly dále navrženy doplňky nebo změny článků, které statutárně vymezovaly kompetenci nejvyšších správních orgánů banky.

Z plánovaných změn stanov, kterým se dostalo velmi brzkého schválení od spolkové komise ministerstva vnitra, bylo pro počátky územní expanze nejvýznamnější oprávnění zřizovat pobočné ústavy za hranicemi Čech, resp. českých zemí. Přesunem své působnosti na celou habsburskou monarchii překonala na samém začátku svého obchodního programu úzké provinční omezení podnikatelské aktivity a položila základy k rozpínavosti, kterou rozvíjela zprvu prostřednictvím vídeňské filiálky, přechodně otevřené v letech 1872—1874, a později zejména brněnské filiálky, zřízené r. 1880.

Národohospodářská publicistika věnovala těmto skutečnostem pouze okrajové komentáře a historiografie je přešla bez jakéhokoliv povšimnutí.⁹ Následkem toho byly počátky územní expanze nesprávně datovány a položeny teprve až do druhé poloviny 90. let 19. století, kdy se podařilo Živnobance trvale zakotvit ve Vídni.

První nabídka na zřízení filiálky Živnobanky v nečeském prostředí došla ze Lvova. Byla předána jednomu členu správní rady za jeho ví-

⁷ J. Horák, *Přehled vývoje českých obchodních bank*, Praha 1913, s. 34—35.

⁸ *Jednání v 4. řádném valném shromáždění akcionářů dne 3. března 1872. Zpráva jednatelská za r. 1871*, Praha 1872, nestr.

⁹ Z dobových národohospodářských publicistů tak učinil J. Preiss, *Úvodem. In: Živnostenská banka v Praze 1869—1918*, Praha 1919, s. III—IX, z historiků J. Horejsek, *Kapitálová expanze Živnostenské banky do jihovýchodní Evropy v letech 1907—1918*, In: *Sborník prací historických*, Praha 1971, s. 85—102.

deňského pobytu a 30. března 1872 o ní jednal ředitel P. Kuzmány na zvláštní osobní schůzce s haličskými interesenty. Jednání však nevedlo ke zdárnému konci.¹⁰

Krátce nato se zrodila myšlenka zříditi filiálku Živnobanky v metropoli habsburské monarchie. Usnesení k návrhu bylo nejdříve odročeno, už v květnu však byly zahájeny přípravy k tomu, aby „filiálka ta na podzim letošního roku již činnost svou započala“.¹¹ Správa filiálky ve Vídni byla svěřena F. Dollenzovi, dosavadnímu úředníku filiálky Französisch-Deutsche Bank, který pronajal místnosti ve Vídni I, Franzensring 20 a zajistil protokolování firmy u vídeňského obchodního soudu. Po jmenování úředníků a osmičlenného představenstva zahájila filiálka v plánovaném termínu svou činnost, která se po vzoru makléřských bank zaměřila na kup a prodej cenných papírů, resp. zahraničních deviz a valut.

Vídeňská filiálka zprostředkovala Živnobance několik peněžních operací v zahraničí, uskutečněných buď spolu s cizími ústavy nebo formou samostatných účastí.

Nejstarší z těchto obchodů prováděla Živnobanka ve spolupráci s německou obchodní bankou Österreichisch-Deutsche Bank, která měla své sídlo ve významném tehdy středisku německého bankovníctví ve Frankfurtu n. Moh. První spojení s touto bankou se podařilo navázat při jednáních o finančním zajištění výstavby petrohradské tramvaje. Když však oba peněžní ústavy zjistily, že o stejnou transakci projevoval zájem také bankovní dům E. Erlanger v Paříži, s nímž bylo „neradno konkurovati“, rozhodly se pro společný postup s francouzskou firmou.¹²

V dubnu r. 1873 byla sjednána předběžná úmluva, na základě které měla připadnout na Erlangera polovina a na Österreichisch-Deutsche Bank a na Živnobanku po čtvrtině celého požadovaného obnosu ve výši 2 400 000 rublů. Dohoda byla výsledkem konzultací, které probíhaly v Paříži a ve Frankfurtu n. Moh.; Praha se do vlastních předběžných jednání přímo nezapojovala. Teprve když měla Živnobanka odeslat ruské stavební společnosti první splátku na zakoupení objektu, začala usilovat o zpřesnění vzájemného postavení všech peněžních ústavů v této operaci.¹³

V listopadu r. 1873 odjeli do Frankfurtu n. Moh. ředitel a právní zástupce Živnobanky. Oba se zúčastnili jednání valné hromady Österreichisch-Deutsche Bank a při té příležitosti uzavřeli definitivní úmluvu, již se teprve jejich ústav stal „direktním participantem s právem kontroly“.¹⁴

Závazky, které z obou úmluv vyplývaly a nutily k investování značných peněžních prostředků, staly se zvlášť tíživým břemenem po těžkém krizovém otřesu r. 1873. Österreichisch-Deutsche Bank i Živnobanka viděly jedině možné východisko z nastalých svízelných poměrů v odprodeji

¹⁰ Archív Státní banky československé v Praze, Živnostenská banka v Praze, Protokoly o schůzích správní rady 30. 3. 1872 a 15. 4. 1872 (dále jen SR s uvedením data).

¹¹ Tamtéž, Protokoly o schůzích výkonného výboru 18. 7. 1872 (dále jen VV s uvedením data).

¹² SR 19. 4. a 31. 5. 1873.

¹³ VV 22. 9. 1873.

¹⁴ VV 17. 11. 1873.

svých podílů, který byl proveden ve Frankfurtu n. Moh. dříve než v Praze.

V březnu r. 1874 byla Živnobanka ještě ochotna uvažovat o případném posílení své účasti, pokud by s tím byl srozuměn E. Erlanger, stejně jako Österreichisch-Deutsche Bank. Za stále se zhoršující hospodářské situace však bankovní správa od takovýchto úvah upustila a v květnu r. 1874 navrhovala odprodat celý podíl druhým dvěma společníkům, přestože obdržela sdělení, že petrohradská společnost dosáhla v prvním čtvrtletí r. 1874 o 22 000 rublů vyššího zisku, než za stejnou dobu předchozího roku.¹⁵ Österreichisch-Deutsche Bank byla však ochotna odkoupit podíl jenom za 65 % jeho skutečné hodnoty, E. Erlanger nejprve za stejný obnos a později za 75 %.

Jednání o odprodej byla za těchto okolností přerušena a obnovena teprve z podnětu německého partnera, který v listopadu r. 1874 přenechal svůj vlastní podíl mimo jakékoliv očekávání E. Erlangerovi. Ihned nato byl vyslán do Frankfurtu n. Moh. ředitel Živnobanky, který byl po návratu zmocněn k okamžitému odprodeji. V prosinci r. 1874 přepustila pak Živnobanka svůj podíl E. Erlangerovi v Paříži za 80 % a utrpěla tak ztrátu, která musela být podobně jako u některých dalších spekulacních obchodů řešena odpisem ze zisku.¹⁶

Také druhou zahraniční peněžní operaci uskutečnila Živnobanka ve spolupráci s frankfurtským ústavem Österreichisch-Deutsche Bank. Šlo tu o 20% účast na syndikátu pro rozprodej dluhopisů dráhy Erfurt–Hof–Eger, na který bylo třeba splatit do ledna 1874 5750 zl. Tomuto svému závazku však banka ze známých už důvodů nemohla dostát a v červenci r. 1875 všechny egerské akcie a priority odprodala.¹⁷

Vedle uvedených transakcí, při kterých Živnobanka vystupovala jako slabší obchodní partner cizích peněžních ústavů, snažila se realizovat v nečeském prostředí i několik samostatných dílčích obchodů, na něž byla upozorněna svou vídeňskou filiálkou.

Z nich byl nejvýznamnější pokus o pronájem uhelných dolů ve Varaždinské Toplici, který nabízela záhřebská metropolitní kapitula. Správní rada tuto lákavou nabídku přijala a vyžádala si k prozkoumání záležitosti lhůtu, během které neměla kapitula s nikým dalším jednat o pronájmu. Po obchodní a geologické expertize byla navržena nájemní smlouva, vlek-lé projednávání smluvních podmínek se však protáhlo až do konce r. 1872 a metropolitní kapitula svěřila pronájem jiným zájemcům. Živnobanka se s promarněním této šance nechtěla dlouho smířit a vzala je na vědomí teprve až v květnu r. 1873 s tím, že celá otázka pronájmu uhelných dolů ve Varaždinské Toplici měla zůstat „prozatím in suspenso“.¹⁸

Jiné dílčí obchody, nabízené k samostatnému provedení v nečeském prostředí, správa Živnobanky nedoporučila ke schválení. Naprosto byla zamítnuta např. nabídka na exploataci lesů v Bukovině, stejně jako účast na převzetí prádelny v Ajdovščině v Istrii.¹⁹

¹⁵ SR 2. 3. 1874 a VV 27. 7. 1874.

¹⁶ SR 28. 11. 1874 a VV 20. 11. a 18. 12. 1874.

¹⁷ VV 7. 11. 1873 a 28. 7. 1875.

¹⁸ VV 31. 5. 1873.

¹⁹ SR 23. 1. a 13. 9. 1872.

Národohospodářská publicistika nezaujala ke zřízení ani k pozdější činnosti vídeňské filiálky Živnobanky zcela jednoznačné stanovisko. Komentáře Národních listů původně schvalovaly úmysl provozovat bankovní obchody v širším měřítku a varovaly pouze před jejich spekulacním zabarvením. Později však byl varovný tón nahrazován stále kritičtějšími výhradami, neboť Živnobanku prý do Vídně přilákala jen ziskuchtivost: „Právě o této bance zní to poněkud podivně, jelikož podle svého programu hodlala přec propůjčovati svůj z Čech pocházející kapitál hlavně podpoře výrobní činnosti v Čechách“.²⁰

Proti těmto prvním kritikám vývozu českého kapitálu, jímž žurnalistika minila všechny obchody českých bank v nečeském prostředí, bez ohledu na to, zda šlo o celní cizinu či nikoliv, bránila se Živnobanka na valné hromadě svých akcionářů, kde ústy svého zpravodaje objasnila důvody zřízení vídeňské filiálky a naznačovala spíše předpokládané, než skutečně dosažené výsledky její činnosti: „Z ohledu toho, že se obchod náš bankovní a komisionářský stále zmáhá a že snahou naší jest, bychom mocně odolali konkurenci co den rostoucí, uznali jsme za nutné ve Vídni, jakožto hlavním středišti celého obchodu peněžního a obchodu s cennými papíry v Rakousku, filiálku ústavu našeho zaříditi. S potěšením sdělujeme Vám, že jsme tento svůj úmysl — vzdor četným překážkám — již byli uskutečnili. Ačkoli tato filiálka teprve několik měsíců trvá, můžeme činnost její již dnes za velmi prospěšnou považovati, ano doufáme pevně, že ústav tento vždy více a více se vyvinovati a nám dobrý zisk přináseti bude“.²¹

Vídeňská filiálka však tato očekávání nesplnila a důsledky její počáteční horečné aktivity na sebe nedaly dlouho čekat. Katastrofálním účinkem krize r. 1873 byly ztráty, které Živnobanka utrpěla poklesem kursů vlastních cenných papírů a špatným krytím lombardních a reportních účtů. Ztráty, na nichž se zvláště citelně podílela vídeňská filiálka, musely být sanovány odpisy ze zisku, úsporami na režii a redukcí akciového kapitálu.

Hned v krizovém roce byla Živnobanka nucena odepsat na ztrátách z vlastních a lombardovaných cenných papírů obnos 486 772,60 zl. ze zisku za r. 1873, z čehož připadala více jak třetina na filiálku ve Vídni.²² Těmito odpisy nebyly však krizové účinky ani zdaleka zastaveny, takže v příštím roce bylo třeba sáhnout k režijním úsporám, které vedly 31. března 1874 v první řadě ke zrušení vídeňské filiálky; nedalo se přitom zatajit, že ztráty pohltily téměř celou dotaci této filiálky, která byla vyměřena částkou 1 500 000 zl.²³ Brzy byly ze stejných důvodů zavřeny i filiálka v Prostějově a směnárna při pražské centrále. Ani těmito úspornými opatřeními se však nepodařilo překonat důsledky krize, takže na úhradu ztrát vídeňské filiálky byla mimořádná valná hromada 20. pro-

²⁰ O *pražských bankách*, Národní listy 30. 10. 1872.

²¹ *Jednání v 5. řádném valném shromáždění akcionářů dne 16. března 1873. Zpráva jednatelská za rok 1871*, Praha 1873, nestr.

²² *Jednání v 6. řádném valném shromáždění akcionářů dne 22. března 1874. Zpráva jednatelská za rok 1873*, Praha 1874, nestr.

²³ J. Horák, *cit. dílo*, s. 86—87.

since 1874 nucena přijmout návrh na redukování akciové jistiny z 5 000 000 zl. na 4 000 000 zl.; akcionáři při této příležitosti správě Živnobanky rozhořčeně vyčítali, „že vídeňská filiálka nebyla založena proto, aby pěstovala a podporovala spekulaci, nýbrž aby podporovala slovanské živnosti ve Vídni“.²⁴

Zbývající ztráty byly pak zapsány do aktiv r. 1874 částkou 241 138,25 zl. na účet conto sospeso. Tato pochybná pohledávka byla postupně snižována odpisy ze zisku a úplně zmizela teprve až v bilanci r. 1879.²⁵

Za deprese, jejíž hloubka a dlouhé trvání byly výsledkem krize r. 1873 a výrobních nepravidelností cukerního průmyslu r. 1884, musela Živnobanka v exekučních dražbách kupovat cukrovary, obytné domy a velko-statky, na nichž byla zúčastněna a jimiž immobilizovala své prostředky. Úsilí její správy bylo zaměřeno na likvidaci těchto nevýnosných aktiv a z obchodní činnosti vymizela vlastní iniciativa i všechny mimořádné transakce. Stagnace vedla nejenom ke zjednodušení vnitřní bankovní organizace, ale i k další redukcí akciového kapitálu ze 4 000 000 zl. na 3 000 000 zl., na které se usnesla valná hromada 27. března 1881.²⁶

Obrat k lepšímu nastal teprve na přelomu 80. a 90. let 19. století, kdy se Živnobanka zbavila odprodejem vranovického cukrovaru poslední své nelikvidní nemovitosti a dosáhla vnitřní konzolidace. Od této doby nastal rychlý a nerušený vzestup jejích bankovních obchodů, z nichž některé začala s úspěchem uplatňovat zejména prostřednictvím brněnské filiálky i v nečeském prostředí.

Filiálka Živnobanky v Brně zahájila svou činnost 1. ledna 1880 a zabývala se zpočátku téměř výhradně jen likvidací Brněnské průmyslové banky, aby tak odvrátila nebezpečí ztráty úvěrního spolku založen, který měl u tohoto brněnského ústavu pohledávku 80 000 zl.²⁷ Vedením byl pověřen prokurista A. Klášterský, který vykonával svou funkci do r. 1881, kdy byl vystřídán E. Tužilem. Za nového správce, jmenovaného r. 1884 dirigentem, vyvinula se brněnská filiálka v nejdůležitější a na dlouhou dobu i největší pobočný ústav Živnobanky.

Výjimečnost jejího postavení ve vnitřní bankovní organizaci charakterizovala zejména spojení s vídeňskými i zahraničními bankami; tím se odlišovala od všech ostatních pobočných ústavů, na něž se vztahovala instrukce, že „ve Vídni a v cizozemsku žádné vlastní konto mítí nemají, nýbrž že veškeré dispozice pouze na naše konto účtovati se budou, my (tj. centrála — pozn. aut.) pak tu kterou filiálku buď obtížíme nebo uznáme“.²⁸ Svou relativní samostatností se tak stala v určitém ohledu předchůdkyní později otevřené filiálky ve Vídni, což nebylo odbornou literaturou dosud osvětleno.

Brněnská filiálka dosahovala velkých obrátů v běžných bankovních

²⁴ *Živnostenská banka v Praze 1869—1918*, Praha 1919, s. 24.

²⁵ Na conto sospeso bylo zapsáno 241 138,15 zl. r. 1874, 125 236,13 zl. r. 1875, 120 690,07 r. 1876, 59 432,53 r. 1877 a 34 138,26 zl. r. 1878.

²⁶ *Jednání v 14. řádném valném shromáždění akcionářů dne 26. března 1882. Zpráva jednatelská za rok 1881*, Praha 1882, nestr.

²⁷ *Brněnská průmyslová banka*, Národní listy 4. 12. 1879 a *Záležitosti průmyslové banky Brněnské*, tamtéž 17. 12. 1879.

²⁸ VV 27. 4. 1894.

obchodech nejenom na Moravě, která byla do této doby doménou německého bankovního kapitálu, ale začala provozovat eskont směnek také v sousedních Uhrách a dále i v Haliči a v jižních oblastech habsburské monarchie.

Prvním klientem Živnobanky v Uhrách se stala mladá a jediná slovenská banka Tatra v Martině, její působnost byla přijata se značnými symptomy, která však byla bohužel provázena od samého počátku velkými ztrátami a nezdary. K její žádosti o směnečný úvěr bylo přijato v říjnu r. 1887 následující usnesení: „Dopíše se jim, aby od případu k případu nám své směnky oferovali.“²⁹ Kromě slovenské banky Tatra byly postupně akceptovány podobné žádosti i některých dalších drobných slovenských peněžních ústavů.

V květnu r. 1892 předložila brněnská filiálka ke schválení dva vyšší směnečné úvěry, o kterých se ve výkonném výboru konstatovalo, že se o nich „bedlivě uvažuje a v příští schůzi pokračovati bude“.³⁰ V obou případech se jednalo o zvýšení dosavadních úvěrů pro banku Tatra z 50 000 zl. na 100 000 zl. a pro Účastinárský úverný spolok v Ružomberku z 10 000 zl. na 20 000 zl. Po nařízeném přezkoumání účetních knih žadatelů bylo zvýšení povoleno a oba peněžní ústavy, které usilovaly o výsadní postavení na slovenském peněžním trhu, se staly trvalými uživateli služeb Živnobanky.

Vedle banky Tatra a Účastinárského úverného spolku v Ružomberku patřily ke slovenskému okruhu klientely Živnobanky postupně také Vzájomná pomocnica v Žilině, Myjavská banka, Vzájomná pomocnica v Tisovci, Ludová banka v Novém Městě n. Váh. a většina dalších drobných slovenských peněžních ústavů.

Podobnou úvěrovou politiku jako v Uhrách začala Živnobanka provozovat také v Haliči, kde bylo povolování nižších úvěrů ponecháno brněnské filiálce, zatím co povolování vyšších úvěrů si vyhradila centrála. Tato dělba práce však neměla dlouhého trvání a počátkem 20. století byla nahrazována činností jednotlivých haličských zastupitelstev a později pak filiálek Živnobanky v Krakově a ve Lvově.

První směnečný úvěr v Haliči ve výši 10 000 zl. byl povolen na návrh brněnské filiálky spolku Towarzystwo kredytowe i oszczędności v Krakově v listopadu r. 1892.³¹ Povolování nižších úvěrů navrhovala pak brněnská filiálka i dalším drobným polským peněžním ústavům, z nichž trvalé spojení se podařilo navázat zejména se spolkem Towarzystwo kredytowe i oszczędności v Białe; v průběhu posledního desetiletí 19. století byl tomuto ústavu úvěr soustavně mírným způsobem zvyšován.³²

Zkušenosti z eskontu uherských a haličských směnek se pokusila Živnobanka uplatnit i v jižních oblastech habsburské monarchie. V listopadu r. 1891 se totiž obrátil celjský advokát F. Ivrbela na správu banky s dotazem, zda by nechtěla otevřít pro uvedené oblasti filiálku, neboť tam prý vzniklo více záložen, s nimiž by se dalo navázat dobré obchodní spojení.

²⁹ VV 14. 10. 1887.

³⁰ VV 27. 5. 1892.

³¹ VV 15. 11. 1892.

³² VV 10. 7. a 14. 7. 1896, 16. 4. 1897 a 10. 2. 1899.

V odpovědi na dotaz z Celje se uvádělo, že zřízení filiálky se „přetřásá a bezpochyby i skuteční časem“.³³

Zdálo se, že ona doba mohla nastat už počátkem jara r. 1893, kdy byli vysláni ředitel a předseda správní rady Živnobanky na cestu do Lublaně a Terstu. Díky ochotným službám I. Hribara, generálního zástupce vzájemně pojišťovací banky Slavie v Krajině, získali delegáti Živnobanky velmi cenné informace o obchodních a peněžních poměrech v Lublani. Po návratu o tom přednesli na nejbližší schůzi výkonného výboru obsáhlý referát, který končil slovy: „Z výsledku těchto návštěv lze konstatovati, že náš ústav tam má dost sympatie, místo samé nemá industrie ani rozsáhlejšího obchodního života. Usneseno se slovinskými záložnami ve Štýrsku, Krajinsku a sousedních zemích o spojení se pokusiti, s nimi obchodní styky pěstovati a další vývin vyčkati“.³⁴

Pro tuto činnost získala Živnobanka v osobě I. Hribara významného důvěrníka, který od této doby vykonával platné služby nejenom pro vývoz českého pojištění, ale i pro vývoz českého kapitálu. Jeho dobrozdání byla poprvé vyžádána při povolení směnečného úvěru istrijské záložně Podgradska posojilnica v Podgradě v dubnu r. 1895.³⁵ Ve druhé polovině 90. let 19. století se tato důvěrnická činnost I. Hribara značně rozšířila a trvala prakticky až do otevření vídeňské filiálky a založení Lublaňské úvěrní banky jako dceřinného ústavu Živnobanky.

Souběžně s eskontem směnek provozovala Živnobanka v nečeském prostředí i některé pasívní bankovní obchody, z nichž měla prestižní povahu účast na syndikátech, které pod vedením velkobank zajišťovaly velké úvěrové potřeby státu, zemí a někdy i obcí.

První takové obchodní spojení bylo navázáno s mimovídeňskou a starou hypoteční bankou C. k. uprzywilejowany galicyjski akcyjny bank hypoteczny, která konvertovala své 6⁰/₁₀₀ zástavní listy v částce 5 000 000 zl. a v listopadu r. 1886 nabídla Živnobance 5⁰/₁₀₀ účast v syndikátu na tuto konvertaci. Nabídka byla přijata a po ukončení syndikátu připadlo na účast 500 zl. zisku.³⁶

Další koalice podobného druhu tvořila Živnobanka s vídeňskými bankami, zvláště s peněžním ústavem Bank und Wechselstuben A. G. Ve spolupráci s touto začínající bankou přistoupila nejprve k syndikátu pro rozprodej 4⁰/₁₀₀ daněprostých a záručních priorit dráhy Lvov–Černovice; v dubnu r. 1888 se účastnila 10⁰/₁₀₀ na první částce těchto cenných papírů a na další částky přistupovala ve stejném poměru v průběhu dalších tří měsíců.³⁷ Na výzvu téhož obchodního partnera přistoupila na přelomu let 1889–1890 k syndikátům pro odbyt srbských a řeckých losů, pro umístění 4¹/₂ ⁰/₁₀₀ priorit budapeštské tramvaje a pro výprodej 4¹/₂ ⁰/₁₀₀ zástavních listů Pešfské komerční banky.³⁸

S rozšiřováním své bankovní organizace začala Živnobanka upisovat

³³ VV 17. 11. 1891.

³⁴ VV 18. 4. 1893.

³⁵ VV 9. 4. 1895.

³⁶ VV 9. 11. 1886 a 31. 5. 1887.

³⁷ VV 17. 4. a 13. 7. 1889.

³⁸ VV 13. 11. 1888, 11. 1. 1889, 17. 1. a 20. 5. 1890.

jednotlivé podíly v koalicích nejenom pro centrálu, ale také na účet filiálky v Brně a ojedinele i některých svých dalších filiálek.

V srpnu r. 1889 jí nabídla obchodní banka K. k. priv. österreichische Länderbank účast na syndikátu pro zajištění emise 4 % halíčských propinačních obligací. Nejvyšší správní orgány přijaly usnesení, že centrála a filiálky budou upisovacími místy na tyto cenné papíry, z čehož po rozjetí syndikátu vyplýval zisk 2149 zl.

V syndikátech banky Bank und Wechselstuben A. G. zúčastnila se v červnu r. 1892 rozprodeje 4 $\frac{1}{2}$ % priorit dráhy Bozen-Meranské v částce 1 500 000 zl. (centrála 200 000 zl. a brněnská filiálka 50 000 zl.), v prosinci r. 1892 4 % obligací města Terstu a terstské obchodní komory v částce 3 000 000 zl. (centrála 100 000 a brněnská filiálka 50 000), v říjnu r. 1893 6 % bulharské státní půjčky v částce 350 000 zl. (centrála 33 300 zl. a brněnská filiálka 50 000), v říjnu r. 1893 6 % bulharské státní půjčky v částce 350 000 zl. (centrála 33 300 zl. a brněnská filiálka 16 700 zl.), v lednu r. 1894 4 % zástavních listů banky Galicyjskie towarzystwo kredytowe ziemskie v částce 500 000 zl. (centrála 50 000 zl. a brněnská filiálka 50 000 zl.), v květnu r. 1894 4 $\frac{1}{2}$ % obligací Uherských lokálních drah v částce 1 500 000 zl. (centrála 120 000 zl., brněnská filiálka 50 000 zl. a pardubická filiálka 30 000 zl.) a v lednu r. 1897 těchže papírů ve stejné hodnotě (centrála 200 000 zl. a brněnská filiálka 50 000 zl.) atd.

Z koalicí ostatních bank podílela se Živnobanka na syndikátech, které utvořila v lednu r. 1893 banka Unionbank k odbytu uherské státní renty a 4 % halíčských vyvazovacích obligací, v červnu r. 1893 banka K. k. priv. österreichische Länderbank na konverzi 4 $\frac{1}{2}$ % zástavních listů peněžního ústavu Galicyjskie towarzystwo kredytowe ziemskie, v únoru r. 1894 banka Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft pro rozprodej 4 % komunálních obligací Peštského prvního vlasteneckého spořitelního spolku a v červnu r. 1895 banka Unionbank pro rozprodej akcií zakládaného peněžního ústavu Ungarische Agrar- und Rentenbank.

Z uvedeného přehledu je patrné, že Živnobanka nejenom pokračovala v účastech na syndikátech banky Bank und Wechselstuben A. G., ale vstupovala postupně i do koalicí dalších vídeňských velkobank. Odměna za umístování jednotlivých emisí nebyla přílišná, takže participace na syndikátních obchodech byla spíše věcí prestiže, která ovšem pomáhala otevírat vstup na vídeňský peněžní trh a jeho prostřednictvím i další cestu do střední, jihovýchodní a východní Evropy.

Vedle eskontu směnec a podílu na velkých emisích ukládacích hodnot přistoupila Živnobanka v nečeském prostředí i k první mimořádné transakci. Zakladatelskou činností, již byly uváděny v život nejrůznější průmyslové, obchodní a peněžní podniky ve formě veřejných obchodních společností a podporovány pak povolováním úvěrů a obstaráváním obchodních komisí, sklízela počáteční a skrovné úspěchy nejprve jenom v Čechách a ojedinele i na Moravě a ve Slezsku. R. 1895 se začala zajímat o projekt akciové společnosti „za příčinou stavby a provozování továren na řepový cukr“ také v Haliči.³⁹

³⁹⁾ VV 12. 4. 1895.

První z těchto cukrovarů se plánoval pod názvem Haličská akciová společnost pro průmysl cukerní v Przeworsku s akciovým kapitálem 800 000 zl. Měl být zřízen na denní zpracování 7000 q cukrové řepy, takže náklady byly vypočítány obnosem 450 000 zl. na stavbu budovy a 650 000 zl. na strojní zařízení. Aby získala podnik do sféry svého vlivu, uzavřela s ním Živnobanka v dubnu r. 1895 na tři roky komisionářskou smlouvu: zavázala se poskytnout stálý úvěr 250 000 zl. proti hypotéčnímu zajištění na budově do výše 300 000 zl. a mimořádnou zálohu na řepní směňky, po případě na konsignovaný cukr s podmínkou $\frac{3}{4}$ % úroku nad sazbou Rakousko-uherské banky a $\frac{3}{4}$ —2 % provize za prodané zboží.⁴⁰

Bilance przeworského cukrovaru byla od první řepní kampaně stále aktivní a vykazovaného zisku se používalo k postupnému odpisu ztrát a dluhů. Živnobanka tento stav bedlivě sledovala a po kampani 1897 až 1898 s uspokojením konstatovala: „Dle konaných šetření nechá se s jistotou očekávati, že bude tento závod zdárným úspěchem pracovati, poněvadž leží v dobré krajině řepní a co rafinerie jest úplně tam bez konkurence“.⁴¹

V souvislosti s tím se postupně rozšiřovala i vzájemná závislost, takže v březnu r. 1899 byl zvýšen hypotéční úvěr na 700 000 zl., záloha na řepní směňky, po případě na konsignovaný cukr s podmínkou $\frac{3}{4}$ % úroku 5 % úroku, tj. $\frac{3}{4}$ % nad sazbu Rakousko-uherské banky, zatím co provize za prodané zboží byla upravena na 1 % u exportovaného cukru, 2 % u konzumního cukru a 5 % u melasy.⁴²

Zkušenosti, které získala Živnobanka s Haličskou akciovou společností pro průmysl cukerní v Przeworsku, měly nadmíru povzbudivý ráz, takže bylo jen otázkou času, kdy dojde k jejich uplatnění v zakladatelské činnosti i na jiných místech mimo české země.

Vše, co bylo zjištěno o počátcích kapitálového pronikání Živnobanky za hranice domácí ekonomiky, nejenom rozšiřuje, ale i opravuje naše dosavadní znalosti o této problematice a její periodizaci. Až dosud se totiž výzkum zaměřoval převážně na jižní a jihovýchodní proud expanze českého bankovního kapitálu, jehož počátky kladl do druhé poloviny 90. let 19. století a spojoval je zpravidla s trvalým zakotvením Živnobanky ve Vídni. Tento periodizační mezník má své nepochybné opodstatnění, nestojí však na začátku, ale spíše uprostřed předválečného expanzivního postupu Živnobanky do mimočeských oblastí.

Živnobanka se snažila překonat provinční omezení své působnosti už počátkem 70. let 19. století. Hospodářská krize r. 1873 odhalila přílišnou smělost takového pokusu teprve začínající české obchodní banky, takže její zahraničněobchodní jednání musela být odvolána, stejně jako byla zrušena jejich iniciátorka — vídeňská filiálka. Dlouhotrvající deprese pak způsobila, že k obnově kapitálové expanze docházelo v podstatě od přelomu 80.—90. let 19. století, kdy byl postupně zahajován eskont směnek v Uhrách, v Haliči a v jižních oblastech habsburské monarchie.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ VV 27. 11. 1896 a 7. 3. 1899.

⁴² VV 7. 3. 1899.

Zvláštní úlohu v navazování těchto běžných aktivních bankovních obchodů se slovenskými a později také polskými drobnými peněžními ústavy sehrála filiálka Živnobanky v Brně, jejíž úloha nebyla z tohoto hlediska dosud náležitě oceněna.

Vedle úvěrových styků s Uhrami, Haličí a dalšími zeměmi zapojovala se Živnobanka stále častěji do koalicí, v nichž pod vedením vídeňských velkobank spolupracovala na prostředkování velkých peněžních operací uvnitř i vně Rakousko-Uherska. Průkopnický byl pak její zakladatelský čin na poli cukrovarnictví v haličském Przeworsku.

Všechny zjištěné okolnosti pomáhají posunout počátky územní expanze českého bankovního kapitálu vůbec a jedné z nejstarších českých obchodních bank zvlášť z předpokládané dosud druhé poloviny 90. let na práh 70. let 19. století.

DIE ANFÄNGE DER TERRITORIALEN EXPANSION DER GWERBEBANK

Die Gewerbebank versuchte hinter der Grenze der heimischen Ökonomik schon am Anfang der 70-er Jahre des 19. Jahrhunderts einzudringen, aber die Wirtschaftskrise im J. 1873 deckte die Vorzeitigkeit dieses Versuchs auf. Auf der Wende der 80-er und 90-er Jahre des 19. Jahrhunderts erneuerte die Gewerbebank die territoriale Expansion. Sie begann die üblichen bankmässigen Transaktionen mit den slowakischen, galizischen und südslawischen Geldinstitutionen anzuknüpfen und mit den Wienerbanken auf die Vermittlung der Geldoperationen ausserhalb und innerhalb Österreichs-Ungarns zusammenzuarbeiten. Im Jahre 1895 gründete sie im ausserböhmischem Milieu sogar den ersten Industriebetrieb, u. zw. die Aktienzuckerfabrik in galizischen Przeworsk. Diese festgestellten Tatsachen ermöglichen uns die Anfänge der Expansion des tschechischen Bankkapitals im ganzen und der ältesten tschechischen Handelsbank im besonderen fast um ein Vierteljahrhundert früher zu verschieben.